

X.

Marie Bulharská: Císařovna na cestách

(1377 – po r. 1400)

Úvod

Když v roce 1347 skončila druhá občanská válka, zažila Byzantská říše na svých hranicích krátké období míru; o několik let později se však znovu objevil konflikt mezi **dynastiemi Palaiologů a Kantakouzenů**. V listopadu 1354 vstoupil Jan V. Palaiologos do Konstantinopole a tentokrát se jeho tchán Jan VI. rozhodl, že mu nebude vojensky odporovat. Krátce po vstupu mladého císaře do sídelního města se Kantakouzenos vzdal trůnu a stal se mnichem. V následujících dvou letech musel Jan V. bojovat s **Matyášem**, synem Jana VI. a korunovaným císařem, který se po otcově abdikaci odmítl vzdát nároku na císařský trůn.

Jan V. hledal způsob, jak stabilizovat svou vládu, aby se mohl soustředit na vnitřní záležitosti. Proto provdal svou sestru Marii za Francesca Gattilusia a svému novému švagrovi nabídl jako věno ostrov Lesbos. Císař také potřeboval vojenskou pomoc proti Turkům a chtěl projevit vděčnost bulharskému carovi **Ivanu Alexandrovi**, který ho podporoval po celou dobu druhé občanské války. Z těchto důvodů požádal Jan o ruky Ivanovy dcery **Keraky** (v pramenech se objevuje také jako Kyratza nebo Kyraca), která se měla stát nevěstou jeho prvorozeného syna Andronika IV. Tento svazek měl císaři také zajistit **mír na severní hranici** Byzantské říše.

O princeznu **dětství** je známo jen málo. Její otec se rozvedl se svou první ženou Theodorou Valašskou, s níž měl tři syny a jednu dceru, aby se mohl oženit s krásnou Židovkou jménem **Sára**, která po přestupu ke křesťanství přijala jméno Theodora. S ní měl car další dva syny a tři (nebo možná čtyři) dcery, z nichž druhá byla **Keraca**.

Bulharská princezna je jednou z mála pozdně byzantských císařoven, **zobrazených** v pramenech. Krátce před princezniným odjezdem do Konstantinopole vznikl v Trnovu rukopis známý jako *Tetraevangelion cara Ivana Alexandra*, který obsahoval také obraz carské rodiny. Mezi dcerami panovníka je vyobrazena také půvabná mladá dívka se světlými vlasy, kterou nápis označuje jménem Keraca (viz obr. 10).

Obr. 10: Zde

Dne 17. srpna 1355 požehnal pravoslavný synod, kterému předsedal patriarcha Kallistos I., zasnoubení mladého Andronika a princezny **Keraky Bulharské**. Císařské poselstvo se záhy vydalo na cestu, aby rodičům nevěsty oznámilo tuto zprávu a předalo příslušné dokumenty. Dohoda mezi oběma zeměmi obsahovala také klauzuli, že si Byzanc a Bulharsko **vzájemně přijdou na pomoc** proti nevěřícím, především proti Osmanům.

Historie bulharské říše sahá do sedmého století, kdy bulharští chánové založili říši na severovýchodě Balkánu. Po značných mocenských peripetiích, se Bulharsko vyvinulo v silný stát, který dosáhl svého zenitu za vlády cara **Ivana Asena II.** (1218–1241), který získal pro bulharský stát císařský titul i nezávislou církevní správu. Jeho hlavní město **Trnovo** se stalo velkolepým městem s paláci a kostely, do nichž car přivezl relikvie významných bulharských světců: Ivana Rilského, svaté Petky Trnovské a svatého Michaela Vojníka.

Smrt Ivana Asena II. uvrhla Bulharsko do období nestability s častým střídáním panovníků, až v roce 1323 nastoupila na trůn dynastie **Šišmanů**. První vládce této dynastie, **Michael III.**, uzavřel s Byzancí mír a oženil se s Theodorou, sestrou Andronika III. Navzdory tomuto slibnému začátku Bulharsko v následujících letech několikrát napadlo Byzanc. Michael nakonec zemřel v boji proti vojskům srbského krále Štěpána III. Děčanského v bitvě u **Velbuždu v roce 1330**.

Na jeho trůn byl poté zvolen jeho synovec **Ivan Alexandr** (1331–1371), otec budoucí byzantské císařovny. Za jeho vlády zavládl v Bulharsku **mír**. Ivan navázal přátelské vztahy s **Valašskem** a oženil se s Theodorou, dcerou knížete Basarba I. V roce 1331 uzavřelo Bulharsko mír také se **Srbskem**, jehož nový vládce **Štěpán Uroš IV. Dušan** se oženil s další dcerou Ivana Alexandra, **Helenou**. O rok později uzavřel car mírovou smlouvu s Byzancí a **zasnoubil svou dceru s císařovým synem**. Společně s byzantskými a srbskými vojsky pak dokázal odrazit Tatary (Mongoly) a zabránit dalším jejich útokům na svou říši.

V neustálém kontaktu (a častých konfliktech) s Byzantskou říší si Bulhaři vytvořili svébytnou kulturu, kterou v mnoha ohledech ovlivnili jejich jižní sousedé. Bulharské **dvorské tituly** napodobovaly byzantské stejně jako oděv a regálie panovníka. Zákony napodobující byzantské zvyklosti byly sepsány jak v zemědělském zákoně (*Nomos georgikos*), tak i v dokumentu známém jako *Kormčaja kniga*, která uchovávala usnesení koncilů spolu s byzantskými komentáři. **Bulharská církev** se v této době již pevně přimkla k pravoslavné a její mniši si vybudovali vlastní centrum na Svaté hoře Athos, **klášter Zographou**. Ve čtrnáctém století přinesli bulharští mniši z tohoto kláštera, zejména vlivný Theodosios z Trnova, do Bulharska hesychastické učení, které vyzývalo věřící k meditativní modlitbě.

Nevěsta dítě

Princezna Keraca se narodila kolem roku 1349. Měla pět sourozenců: Ivana Šišmana, Ivana Asena V., Keru Thamaru (provdanou za srbského knížete Konstantina Dragaše a později za osmanského sultána Murada I.), Desislavu a Vasilisu. Měla také tři nevlastní bratry z otcova prvního manželství: Michaela Asena IV., Ivana Asena IV. a Ivana Sracimíra.

Keraca vyrůstala na dvoře, který byl otevřený **učencům a umělcům**, neboť Ivan Alexandr byl velkým milovníkem knih a mecenášem umění. Za jeho vlády vzniklo mnoho bohatě zdobených rukopisů, včetně **překladu žaltáře**, evangelií (*Evangelium cara Ivana Alexandra*) a kroniky Konstantina Manassese. Učenci trnovské literární školy provedli pravopisné a stylistické reformy a přeložili řadu děl, zejména teologických. Za vlády Ivana Alexandra došlo k rozkvětu architektury, malířství (dochovalo se v kostelích v Zemenu, Bojaně a Ivanově) a hudby. Prameny neuvádějí, zda se princezně dostalo v Bulharsku nějakého vzdělání. Vzhledem ke skutečnosti, že opustila Trnovo **ve věku devíti let**, asi nemohla mít příliš velký prospěch z kontaktu s učiteli a umělci spojenými se dvorem jejího otce.

Na jaře roku **1356** se bulharská princezna vydala do byzantského hlavního města spolu s početnou družinou příbuzných, dvorských úředníků a služebnictva. Jednou z jejích společnic na cestě byla také **Irena Palaiologina**, sestra Jana V. Irena, která ovdověla po dvaceti letech manželství s bulharským carem Michaelem Asenem IV. a neměla žádné děti, se rozhodla strávit zbytek svých dnů se svou rodinou v Konstantinopoli. Přítomnost této carevny (jako někoho, kdo znal bulharský dvůr, vládnoucí rodinu i bulharský jazyk) musela být pro malou princeznu velkou útěchou.

Britská byzantoložka Cecily Hennessy v jednom ze svých článků tvrdí, že princezna Keraca byla adresátkou takzvaného *Vatikánského epithalamionu*, malé knížky napsané a ilustrované pro císařskou nevěstu. I když vědci stále ještě zvažují, komu byla kniha vlastně určena (uvažuje se také o Agnes Francouzské, manželce Alexia II. nebo o již zmíněné Anně Uherské), pokud by byla sepsána pro bulharskou princeznu, prozrazovala by důležité informace související s jejím příchodem do Byzance. Podle jejího textu a iluminací princezna, popsaná jako drobná dívka s plavými vlasy zvedající ruce v modlitbě, připlula s početným doprovodem příbuzných a příslušníků aristokracie do Konstantinopole. Zde ji přivítalo **sedmdesát** nejvýznamnějších členek císařské rodiny a dvora. Jedna z nich, císařem předem vybraná pro tento úkol, ji oblékla do purpurového roucha a střevíců. Tato proměna v císařskou nevěstu se odehrála **v nádherně zdobeném stanu**, kde ji později navštívila také její budoucí švagrová **Irena**, dívka téměř jejího věku. Na brožuře jsou obě princezny vyobrazeny, jak spolu sedí na pohovce a objímají se.

Navzdory požadavkům dvorské etikety se vládnoucí pár zřejmě domníval, že pro mladou princeznu bude snazší, když první den v novém domově stráví s dívkou svého věku. (Tento jejich zájem zpochybňuje obecnou představu o středověkém nedostatku empatie vůči dětem). Teprve následujícího dne udělil císař oficiální audienci bulharské princezně a jejím příbuzným. *Vatikánský Epithalamion*, pokud byl skutečně určen Marii, posloužil jako krásný uvítací dárek pro mladou nevěstu, který

možná dostala ještě před svým příjezdem. Kromě luxusního daru sloužila knížka také jako zdroj informací. Pomocí obrázků vysvětlovala princezně narozené v cizí zemi a kultuře obřady a slavnosti, které budou součástí jejího uvítání v nové vlasti.

Brzy po svém příjezdu do Konstantinopole se Keraka provdala za Janova osmiletého dědice **Andronika**, který byl již prohlášen císařem. Byli bezesporu **nejmladším císařským párem** v dějinách pozdní říše. Jako členka pravoslavné církve nebyla princezna znovu pokřtěna ani se nemusela účastnit obvyklých církevních rituálů spojených s přijetím pravoslaví, které se obvykle vyžadovaly od princezny-cizinky před její svatbou. Její jméno však bylo změněno, snad pro neobvyklost jejího původního jména a jeho absenci v řeckém kalendáři na „**Maria**“.

Přestože prameny nenabízejí žádné informace o princezniných prvních letech na byzantském dvoře, zřejmě se spolu s ostatními dětmi císařské rodiny vzdělávala a připravovala na svoji roli na císařském dvoře, nejspíše pod záštitou své učené tchyně, **Heleny Palaiologiny**. Vzhledem k tomu, že její švagrová Theodora získala solidní vzdělání (kromě čtení se zřejmě naučila také psát), je pravděpodobné, že Marie dostala stejné možnosti.

Budoucí manželé vyrůstali spolu a Marie zřejmě k Andronikovi hluboce přilnula, protože ho později ochotně následovala **do války, vyhnanství i vězení**. Její náklonnost byla velmi důležitá, neboť život s Andronikem jí měl přinést mnohá zklamání, z nichž prvním byly **potíže s početím dítěte**. Ačkoli Andronikos a Maria byli téměř stále spolu, z jejich manželství se teprve po čtrnácti letech narodilo dítě, budoucí **Jan VII**.

Oslepení manžela a syna

Velkou část Mariina života utvářely **činy a dramatický osud jejího manžela**. Ačkoli byl tento komplikovaný muž údajně **silný a pohledný**, měl problematický vztah s otcem a vyznačoval se také **touhou po moci**. První zaznamenaný střet mezi Andronikem (kterému bylo v té době dvaadvacet let) a jeho otcem se datuje do roku **1370**, kdy se benátské úřady rozhodly zadržet Jana V. v Benátkách, dokud nesplatí alespoň část velkého byzantského dluhu. Císař požádal svého syna o pomoc, ale Andronikos, který spravoval říši v nepřítomnosti svého otce, mu ji odmítl poskytnout. Byl to jeho mladší bratr Manuel, kdo shromáždil dostupné finanční prostředky a spolu s nimi se vypravil do Itálie. Jan se pak mohl vrátit do Konstantinopole, ale zanedlouho mezi ním a jeho nejstarším synem propukl další konflikt.

V roce **1373** uzavřel Andronikos IV. dohodu se **Savci bejem** (Ismaelem Čelebi), synem sultána Murada I., a společně se vzbouřili proti svým otcům. Mladému císaři se zřejmě zdálo, že je pro takovou akci příhodný čas, neboť jeho otec byl právě se

sultánem na vojenské výpravě v Malé Asii. Mladíci však přecenili své síly. Andronikos prohrál rozhodující bitvu s otcovými vojsky (25. května) a o pět dní později byl **v pevnosti Anthyros** (zřejmě v blízkosti Konstantinopole) donucen se vzdát. Marie následovala svého manžela na tomto tažení a v době jeho kapitulace byla přítomna v pevnosti. Anonymní kronika popisující tuto událost nás informuje, že byla zajata spolu s Andronikem a odvezena do hlavního města.

V Konstantinopoli se mladý císař ocitl ve velmi vážné situaci. Sultán trval na tom, aby byli oba spiklenci exemplárně potrestáni. Svého syna dal **oslepit** a v září téhož roku popravit. Jan V. byl jako sultánův vazal v politicky slabší pozici a neměl jinou možnost než dát oslepit **svého syna a tříletého vnuka**. Operace byla provedena s velkou opatrností a Andronikos i Jan později částečně získali svůj zrak zpět. Španělský cestovatel Clavijo přičítal toto uzdravení Mariině obětavé péči. Kromě fyzického trestu Jan V. formálně **vydědil svého nejstaršího syna** a místo něj nechal prohlásit císařem svého druhorozeného syna Manuela.

Není těžké si představit, jak kruté zacházení nejen s manželem, ale zejména s dítětem, na které tak dlouho čekala, Marii znamenalo. Prameny se bohužel nezmiňují o její povaze a temperamentu, a proto není jisté, jak reagovala na tyto události, a jak se vyrovnávala se ztrátou císařského titulu, který měl kromě manžela postihnout také jejího syna.

Z osmanského dvora na trůn v Konstantinopoli

Poté, co upadli do zajetí, byl mladý pár uvězněn **ve věži Anemas** a později zřejmě přemístěn do méně přísných podmínek **kláštera Kauleas**. Propuštění mladých manželů nakonec nebylo výsledkem usmíření se starším císařem ale důsledkem politických bojů mezi Byzancí a italskými republikami Janovem a Benátkami. Podmínkou Janova propuštění z vězení v roce 1370 bylo postoupení ostrova **Tenedu** Benátkám, které mělo splatit starý dluh. Ostrov, který se nacházel blízko ústí Marmarského moře, měl velký strategický význam. Výměnou za něj byli Benátčané ochotni dát císaři **30 000 dukátů** a dokonce vrátit byzantské korunovační klenoty, které v průběhu druhé občanské války zastavila Janova matka Anna. Benátští vyslanci připluli do Konstantinopole na jaře 1376, aby stvrdili dohodu a dojednali podmínky převzetí ostrova.

Přechod Tenedu do benátských rukou by však vážně poškodil janovské zájmy v této oblasti. Aby zvrátili situaci, pomohli **janovští agenti** v červenci téhož roku Andronikovi a jeho rodině uprchnout z vězení. Marie i tentokrát doprovázela svého manžela **do Galaty**, odkud Andronikos požádal **sultána o vojenskou pomoc**. Murad I. ochotně přijal nabízenou roli „tvůrce byzantských císařů,“ zejména poté, co Andronikos slíbil, že se **vzdá Galipole**, kterou před deseti lety dobyl na Turcích

Amadeus Savojský. S pomocí turecké armády a janovských spojenců se pak Andronikos **12. srpna 1376 zmocnil Konstantinopole** a ujal se vlády. Svého otce a mladší bratry Manuela a Theodora, zajaté při dobývání města, uvěznil v Anemově věži, slíbil předat Tenedos Janovanům a uvedl do úřadu nového patriarchu. Marie v této době možná čekala ve vojenském táboře nebo v Galatě na zprávy od svého manžela. Jakmile obdržela zprávu o jeho triumfu, odplula k němu do Konstantinopole.

Po nějaký čas se pak prameny o Marii nezmiňují. Jedinou výjimkou je *Vita Caroli Zeni*, romantické vyprávění popisující život benátského admirála. Jeho autor líčí, jak v říjnu 1376 Andronikos IV. opustil své hlavní město, aby připravil předání **Tenedu** svým janovským spojencům. **Benátčané**, kteří si rovněž přáli ostrov získat, se snažili této události zabránit. Nejenže se Tenedu zmocnili, ale vyslali také Carla Zena, aby zprostředkoval útěk **Jana V. a jeho synů Manuela a Theodora z vězení**. Naneštěstí pro staršího císaře se právě tehdy objevila na scéně **bdělá Marie**. Přistihla žalárnickou ženu, která byla prostřednicí mezi oběma stranami, a dala ji mučit. Při výslechu nakonec prozradila plány benátského kapitána, a pokus o osvobození císaře Jana a jeho mladších synů se tak nezdařil.

Ačkoli věrohodnost tohoto konkrétního příběhu je sporná, jisté je, že Jan a jeho synové zůstali v Anemově věži ještě dva roky, než se jim podařilo uprchnout. Pro Marii to však byly roky triumfu. Dne **18. října 1377** se konala císařská korunovace při níž Andronikos (který byl v roce 1350 jako dítě prohlášen císařem, ale nikdy nebyl korunován) přijal od patriarchy Makaria korunu. Poté vložil císařský diadém nejen na hlavu své manželky, ale také na hlavu svého malého syna, aby zajistil jeho nároky na císařský trůn.

Mezi Galatou Selymbrií

Vláda mladého císaře nebyla příliš úspěšná. V roce **1376 Benátky obsadily Tenedos** a následujícího roku zaútočily na Konstantinopol. Kromě potíží s italskými republikami musel Andronikos ještě odměnit svého dalšího spojence, **sultána**. Za tímto účelem bylo v roce 1377 Turkům vráceno přístavní město **Gallipolis** strategicky umístěné na evropské straně Dardanelské úžiny. O dva roky později se Janu V., Manuelovi a Theodorovi podařilo **uprchnout z Anemovy věže** a dostat se na osmanský dvůr, který pečlivě pěstoval napětí mezi členy císařské rodiny. Přestože byl nyní spřízněn s Andronikem (v roce 1378 se oženil s jeho švagrovou, bulharskou princeznou **Kerou Thamarou**), **Murad I.** přijal uprchlíky přátelsky a dal jim k dispozici vojsko, v jehož čele brzy nato prorazili zpět do Konstantinopole. Andronikos, Maria a Jan byli tak nuceni uprchnout **do Galaty**. Aby se připravil na budoucí vyjednávání, rozhodl se mladý císař vzít s sebou jako rukojmí svou matku (Helenu), tety (Marii a Theodoru) a dědečka (Jana Kantakouzenu). Když Jan V.

zkonsolidoval svou moc v hlavním městě, Manuel oblehl Galatu, kde císařská rodina mezitím již trpěla hladem a jejich životy navíc ohrožoval mor, který ve městě vypukl.

V roce 1381 nakonec obě strany dospěly k dohodě: Jan V. potvrdil Adronikovo **následnictví** a mladý císař měl nadále vládnout **Selymbrii**. Jeho rodina se poté přestěhovala do Selymbrie, kde strávila několik klidných let. V roce 1385 však Andronikos začal být opět nespokojený se svou situací a znovu vstoupil do války proti otci. Jen náhlá smrt mladého císaře ve věku sedmatřiceti let, pravděpodobně následkem nemoci, zabránila tomu, aby tento konflikt přerostl v občanskou válku.

Ovdovělá císařovna zřejmě provázela tělo svého manžela na jeho **poslední cestě** do Konstantinopole, kde bylo pohřbeno s náležitými poctami. Pro Marii muselo být toto období velmi smutné. Brzy po ztrátě manžela obdržela zprávu o bitvě na Kosově poli (1389), po které se její rodné Bulharsko postupně dostalo **pod tureckou nadvládu**. Někdy **před rokem 1390 přijala řeholní roucho a s ním i jméno Makaria**. Prameny však nezmiňují, že by se kdy přestěhovala do kláštera, což lze pravděpodobně vysvětlit následujícími událostmi.

Dvě cesty

Po Andronikově smrti věnovala Marie svou péči svému **poloslepému synovi** v jeho složitém postavení. Ačkoli byl Jan VII. korunovaným císařem a jediným synem zesnulého následníka trůnu, jeho dědeček dával jednoznačně přednost svému druhorozenému synovi Manuelovi. Jan VII. však odmítl vzdát svého nároku na trůn a v roce **1390 odplul do Itálie**, aby zde získal pomoc tradičních spojenců svého otce, Janovanů. Jako dříve doprovázela císařovna Marie svého manžela, doprovázela nyní řeholnice Makaria svého syna. Podrobnosti o Janově jednání s Janovskou republikou nejsou známy, ale zřejmě bylo úspěšné. Mladý císař si zajistil finanční podporu a s pomocí svých západních a tureckých spojenců se **14. dubna 1390 probojoval do Konstantinopole**.

Marie zpočátku zůstala v Itálii, snad proto, že si její syn přál, aby zůstala v bezpečí pro případ, že by podnik selhal. O několik měsíců později se císařovna dozvěděla o synově vítězství a odplula do Byzance. Dva dokumenty vydané benátským senátem na přelomu jara a léta roku 1390 garantují bezpečný průjezd byzantské císařovny **Benátkami na cestě z Milána do Byzance**. Jan VII. musel mít v Itálii dobré styky, neboť jeho matka cestovala pod ochranou mocného italského **knížete Giana Galeazza Viscontiho, hraběte z Pavie a pána Milána**. V červenci 1390 pobývala Makaria krátce v Benátkách, než se nalodila na benátskou loď a vrátila se do Konstantinopole.

Vláda Jana VII. v byzantském hlavním městě však měla krátké trvání. Jan V. se uzavřel v paláci, zatímco Manuel získal lodě a vojenskou pomoc rhodských

špitálníků. S jejich podporou vstoupil **17. září 1390 do Konstantinopole**, zatímco Jan VII. a Makaria odešli do exilu v **Selymbrii**. V následujících měsících sultán nařídil Manuelovi i Janu VII. zúčastnit se jednoho z jeho vojenských tažení. Makaria zůstala zřejmě v Selymbrii, kterou v synově nepřítomnosti spravovala.

V únoru následujícího roku Jan V., vyčerpaný celoživotními boji a neustálým neštěstím, zemřel. Jeho smrt začala nové kolo boje mezi strýcem a synovcem o císařský trůn. Poté, co Manuel obdržel zprávu o otcově smrti (pravděpodobně od své matky), tajně opustil osmanský dvůr a vrátil se do Konstantinopole. Krátce nato také Jan VII. uprchl před Bajezidem (který v té době nebo krátce poté obsadil Selymbrii) a přijel do byzantského hlavního města, aby uzavřel mír se svým strýcem. Ačkoli prameny její jméno výslovně neuvádějí, je téměř jisté, že i tentokrát Makaria doprovázela svého syna.

V roce **1392 se vrátila do Itálie**, kam Manuel poslal svého synovce, aby získal od Janova vojenskou pomoc proti osmanským Turkům. Prameny však tento zdánlivě přímočarý podnik líčí jako past:

[Jan VII.] nabídl své služby svému strýci [Manuelovi II.], který ho poslal do Itálie, aby uskutečnil to, co mu bylo navrženo. Vypravil [Manuel] ho [Jana VII.] do Janova, údajně, aby tam získal pomoc, ale [současně] poslal Janovským tajnou zprávu, v níž je žádal, aby ho [Jana VII.] uvěznili. 1

Protože kronikář uvádí, že Jan „nabídl svému strýci své služby“, vztahuje se tato pasáž nepochybně k Janově druhé cestě do Itálie. Manuelova údajná zrada je však poněkud zvláštní, protože starší císař by Janovany, tradiční spojence svého staršího bratra a synovce, jen těžko přesvědčil, aby zajali mladšího císaře.

Ať už byly okolnosti jakékoli, Jan odplul do Itálie spolu se svou matkou. Nápís v evangeliáři, který Maria během svého pobytu věnovala významnému katolickému hodnostáři (Petru Filargovi, pozdějšímu papeži Alexandru V.), identifikuje dárkyni a uvádí také dobu její návštěvy:

Tato nejsvětější kniha evangelia byla darována mně, bratru Petrovi z řádu nejmenších bratří, kterému Italové říkají minorité [františkáni], z Boží milosti arcibiskupovi milánskému v Ligurii, když jsem byl ještě biskupem v Novaře. [Obdržel jsem ho] od vznešené a slavné paní z rodu Romaiů, císařovny Marie, která přijala řeholní jméno Makaria, poté co přišla se svým synem, nejvznešenějším a nejslavnějším císařem z rodu Romaiů, panem Janem Palaiologem, do Ticina v Ligurii v době, kdy byl

1 Chalkokondyles I, 77 f. Translation mine.

vládcem a knížetem Ligurie nejslavnější vévoda milánský, pan Gian Galeazzo, hrabě z Pavie, v roce 1392. ²

Janova mise do Itálie zůstává neznámou epizodou byzantské zahraniční politiky. Prameny neuvádějí, zda byla úspěšná, ani nevysvětlují cíle Janovy a Mariiny návštěvy **Ticina**, malého města v Ligurii. Nejasné zůstává i to, zda se Janované pokusili vzít císaře do zajetí, jak naznačuje Chalkokondyles, nebo zda Janovi císařem navrhované spiknutí vyhradili. Brzy po návratu do Byzance se mladý císař opět pohádal se svým strýcem a Jan s Marií museli opustit hlavní město. Odjeli opět na osmanský dvůr, kde se smířili se sultánem, a pak se s jeho svolením vrátili do **Selymbrie**.

Ačkoli se cestování řeholnice Marie-Makárie může zdát neobvyklé, nebylo ojedinělé. Marie-Rita Arménská (jako jeptiška Xene) opakovaně cestovala a zapojovala se do politických záležitostí říše. Maria-Makaria měla navíc dobré důvody, proč tyto namáhavé cesty do Itálie podnikat. Zaprvé, Selymbrie neposkytovala **žádnou trvalou ochranu před Turky** a poté, co sultán město obsadil, neměla císařovna zřejmě kam jít tím spíše, že cílem osmanské agrese se stalo i její rodné **Bulharsko**. Jistě také chtěla zůstat nablízku svému synovi. Kromě toho, že Jan špatně viděl, neměl dosud také manželku, která by ho na cestách doprovázela. (Jan se oženil s **Irenou Gattilusio** až v roce 1397, kdy je Francesco II. Gattilusio poprvé zmiňován jako tchán mladého císaře).

Opět v Konstantinopoli

V prosinci **1399** se maršál Boucicaud, francouzský vojevůdce vyslaný na pomoc byzantskému císaři, vydal do Selymbrie a přesvědčil Jana VII., aby se svým strýcem znovu uzavřel mír. Manuel, který byl již pět let obléhán v hlavním městě tentokrát smíření uvítal jako příležitost hledat pomoc u předních evropských dvorů. Oba císaři se dohodli, že **Jan VII.** bude v Manuelově nepřítomnosti vládnout v Konstantinopoli, a po jeho návratu se stane místodržitelem v Soluni. Navzdory tomuto narovnání rodinných poměrů považoval Manuel za rozumné odvézt svou ženu a děti do Morejského despotátu, který spravoval jeho bratr Theodor.

Nedlouho před těmito událostmi (v roce 1397) **se Jan oženil s Irenou**, dcerou mocného pána Lesbu **Francesca II. Gattilusio**. Irena i její tchýně následovaly Jana do hlavního města. Protože Manuelova matka, Helena Palaiologina, zemřela v roce 1396 a Janova mladá manželka neměla žádné zkušenosti se slavnostmi a zvyklostmi byzantského dvora, **Maria-Makaria** nepochybně převzala pozici a povinnosti starší císařovny a připravovala a sama se zřejmě účastnila sůležitých státních zasedání.

² Lappa-Zizicas (1976), 139–141.

Tři listiny dochované v patriarchální matrice svědčí o tom, že císařovna nebyla lhostejná k těžké situaci svých poddaných v hlavním městě, nyní více než šest let obléhaném Bajezidovými vojsky. Podle těchto dokumentů poskytla **věno** pro Tzykandylinu, dceru jisté Anny Palaiologiny. Annin manžel totiž zemřel mladý a zanechal po sobě vdovu, pět dětí a dům v Konstantinopoli. Rodinný majetek se rychle tenčil, a když se Annina druhá dcera vdávala, mohla jí matka poskytnout jen velmi skromné věno. Marie se o této složité situaci dozvěděla a rozhodla se nevěstě pomoci.

Téhož roku císařovna podpořila také jistého **mnicha Metoděje**, kterému nastaly zlé časy. Někdy na konci čtrnáctého století si od kostela svaté Eufemie pronajal malý pozemek a zahradu. Dlouhé obléhání hlavního města ho však přivedlo na mizinu. Za těchto okolností se ctihodný mnich zřejmě obrátil nejen na patriarchu, ale také na císařovnu. Jeho prosby byly vyslyšeny a v březnu 1400 patriarcha Matyáš I. na přímý popud císařovny potvrdil snížení dávek, které měl Metoděj odvádět církvi.

V květnu téhož roku se Marie, která byla majitelkou zchudlého kláštera Bassos, rozhodla pověřit vedením kláštera jistého **Jana Kallikrinitu** poté, co slíbil použít své soukromé jmění na jeho obnovu. V úředním dokumentu se uvádí, že Jan byl příslušníkem císařovnina dvora, duchovním synem patriarchy Matyáše (a také eunuchem). Tato informace o Janově spojení s Marií je vzácným dokladem skutečnosti, že pozdně byzantské císařovny navzdory napjaté finanční situaci měly vlastní dvory (i když jejich velikost a počet členů není znám). Jan Kallikrinites je navíc jedním z mála **eunuchů**, kteří jsou v pramenech zmiňováni jako služebníci pozdně byzantské císařovny. Nic však nenasvědčuje tomu, že by Maria-Makaria byla na jeho službách jakkoli závislá, co se týče komunikace s lidmi mimo palác, což byla častá úloha eunuchů sloužících císařovnám ve středně-byzantském období.

Někdy v průběhu Bajezidova obléhání byzantského hlavního města jméno Marie-Makarie z pramenů mizí. Dočkala se dočasného konce turecké hrozby, který přinesl včasný útok Mongolů na Osmanskou říši v roce 1402? Radovala se z triumfu svého syna, když v roce 1403 podepsal výhodnou smlouvu se sultánem Sulejmanem, a odjela s Janem v následujícím roce na Lemnos? Doprovázela ho do Soluně, kde se brzy nato ujal role místodržitele? Na tyto otázky neexistuje odpověď, protože žádná kronika neuvádí rok jejího úmrtí ani místo, kde byla pohřbena. Vzhledem k tomu, že Konstantinopol byla posledním místem, kde Marie žila a právě její jméno uzavírá **seznam zbožných císařoven zapsaných v Synodikonu pravoslaví**, je pravděpodobné, že zemřela ve městě **kolem roku 1400** a byla pohřbena vedle svého manžela v **klášteře Pantokrator**.

Ačkoli se pozdně byzantské prameny o Marii, bulharské manželce císaře Andronika IV. zmiňují jen zřídka, strohé řádky jejich vyprávění odhalují jedinečný obraz této princezny. Marie byla silná žena, která dokázala překonat předčasné odloučení od rodičů a přizpůsobit se životu v nové zemi, kam odešla jako dítě. Většinu života strávila na cestách, následovala svého manžela a syna do války, vyhnanství a vězení. Byla také jedinou pozdně byzantskou císařovnou, která opakovaně navštívila osmanský dvůr. Po manželově předčasné smrti přijala řeholní roucho a závoj, ale zřejmě nikdy nevstoupila do kláštera. Oblečená do prostého mnišského oděvu následovala svého syna do italských měst, honosných sultánských paláců, Selymbrie a Konstantinopole. Snad jí poslední roky života přinesly zadostiučinění. Když Marie Bulharská zřejmě kolem roku 1400 v Konstantinopoli umírala, viděla svého syna na císařském trůnu a možná se dožila také ukončení osmanského obléhání Konstantinopole a doslechla se o porážce sultána Bajezida u Ankary.

Prameny se nikdy nezmiňují o Mariině osobnosti, ale portrét, který lze zrekonstruovat ze zachovaných pramenů, líčí odvážnou dámu s velkou vytrvalostí a houževnatostí, která chránila zájmy své rodiny a byla velkorysá k těm, kdo se stejně jako ona ocitli v těžké situaci.

Ill. 10: Tetraevangelium cara Ivana Alexandra. Na ilustraci vidíme dcery a zetě cara, včetně budoucí byzantské císařovny Marie Bulharské (druhá z prava). British Library, Add. 39627, fols. 2v, 3r.